

Соціокогнітивні параметри рекурентності лексичних повторів (на матеріалі англомовної прози)

*Роботу виконано на кафедрі англійської філології
ПНУ ім. В. Стефаника*

У статті визначено парадигму лексичних повторів (ключових слів) у тексті, які виступають важливим літературним засобом підвищення соціопрагматичної ефективності художнього тексту. Актуалізовані одиниці ментального лексикону головної героїні представлено у вигляді домінантних синтаксичних схем з урахуванням когнітивно-прагматичних установок автора.

Ключові слова: соціокогнітивні параметри, лексичний повтор, синтаксичні схеми, девіантний індивідуальний стиль, авторська інтенція.

Бистров Я. В. Социокогнитивные параметры рекурентности лексических повторов (на материале англоязычной прозы). В статье определяется парадигма лексических повторов (ключевых слов) в тексте, выступающие важным литературным средством повышения социопрагматической эффективности художественного текста. Актуализированные единицы ментального лексикона главной героини представлены в виде доминантных синтаксических схем с учетом когнитивно-прагматических установок автора.

Ключевые слова: социокогнитивные параметры, лексический повтор, синтаксические схемы, девиантный индивидуальный стиль, авторская интенция.

Bystrov Ya.V. Socio-Cognitive View of Lexical Repetition in English Fiction. The article outlines the system of lexical repetitions (key words) in fiction which are the salient literary means influencing the efficiency of a literary text. Actualized units of the mental lexicon of the main character are represented in terms of dominant syntactic patterns on the basis of cognitive-pragmatic intentions of the author.

Key words: socio-cognitive parameters, lexical repetition, syntactic patterns, deviant mind style, author's intention.

Постановка наукової проблеми та її значення. Явище рекурентності / повторення супроводжує людину ще з раннього дитинства, починаючи із вживання відповідних формальних мовленевих структур – скоромовок, віршів, потішок, лічилок. Ідея рекурентності реалізується на усіх мовних рівнях – фонетичному, лексичному чи синтаксичному.

Однак контекстуальне значення слова виходить далеко за рамки формальних рівнів мови, про що свідчить соціокультурний аспект сприйняття значення. Більше того, розширюючи поле прагматики, новостворена соціокогнітивна наука (вивчення досвіду людини через її дії і зокрема мовлення) знаходить можливі шляхи пояснення формальної рекурентності, яка проектується на притаманне людині розуміння й пояснення структурних симетричних моделей повтору [10, 8].

Роль повторюваних, рекурентних, часто вживаних слів, які здійснюють зв'язок і передавання змістової інформації в дискурсі (слів-лейтмотивів, лексичних домінант, тематичних елементів, опорних слів, а частіше – ключових слів) і, зокрема в художньому дискурсі, були об'єктом дослідження І. В. Арнольд, Л. Г. Бабенко, А. Вежбицької, М. І. Голянич, Ю. М. Караулова, В. А. Кухаренко, Ю. С. Степанова та ін. У нашому дослідженні використано терміни *лексичний повтор* і *лексична рекурентність*.

Лексичні повтори можна розглядати як індикатори певних процесів у суспільній свідомості (теорія соціально релевантних слів А. Бабушкіна, ключові слова політичних кампаній та ідеологій С. Кара-Мурзи). Не можна оминати й того факту, що рекурентні одиниці наділені лінгвокультурною специфікою, а дослідження таких одиниць дозволить отримати доступ до знань культурологічного характеру в соціумах, про їхню культурну й соціальну специфіку, а також при зіставленні концептосфер окремих соціумів (концепція А. Вежбицької) [1, 20].

Російська дослідниця О. Титкова зазначає, що явище рекурентності мовних одиниць являє собою одночасно явище мовної системи і є результатом таксономічної мисленнєвої діяльності людини в певному категоріальному апараті. Рекурентні одиниці об'єднуються в самостійну ланку лексику, яка позначається категорією актуальності [7, 82]. Буттєву перспективу ключового слова в тексті доводить М. Голянич [2, 60–61], онтологічна заданість якого зароджується у внутрішній формі тексту як багатовимірне значення, у якому закладена певна спресована концепція тексту, його смисловий стрижень.

Сучасний підхід до тлумачення мовних явищ (у нашому випадку лексичної рекурентності в художньому тексті) так чи інакше ґрунтується на принципі когнітивності, тобто вивченні засобів передачі людських дій і їхнього співвідношення з мовними засобами та мовленнєвими характеристиками.

Одним із шляхів аналізу смислової структури тексту є пошук рекурентних, часто вживаних автором ключових слів. У «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» вказують на нерівномірне вживання та залежність ключових слів від змістових особливостей тексту; характерною ознакою ключових слів є їхня «відносно підвищена частота у певного автора чи у певному тексті» [5, 467].

Зазвичай такі слова забезпечують надійний доступ до тексту і вважаються надійним ключем до розуміння тексту. Однак, з іншого боку, представники напряму корпусної стилістики вказують на потребу врахування частоти вживання ключового слова, його статусу (кількісного підрахунку), а також відповідності інтерпретації слововживань до структури художнього тексту (текстової фазовості) [8, 233].

Відсутність ґрунтовних досліджень стосовно проблеми текстової рекурентності ключових слів у художній прозі зумовлює **актуальність** заявленої проблеми і вивчення динаміки їх змістового наповнення та актуалізації в контексті. **Наукова новизна** дослідження полягає в необхідності звернення до проблеми виокремлення лексичних повторів, рекурентна природа і домінуюча роль яких екстраполюється на смислову площину тексту.

Об'єктом дослідження є визначення статусу рекурентності лексичних повторів у художньому тексті.

Предметом аналізу виступають соціокогнітивні параметри рекурентності лексичних повторів у художній англійській прозі.

Основна **мета** статті полягає у визначенні соціокогнітивних параметрів вербальної реалізації домінуючих рекурентних лексичних повторів у текстовій картині світу. Для реалізації зазначеної мети потрібно розв'язати такі **завдання**: 1) встановити рекурентно актуалізовані ключові слова та їх зв'язок з іншими текстовими компонентами; 2) визначити когнітивно-прагматичну парадигму ключових слів у художньому тексті.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Більшість визначень ключових слів мають літературознавчий, а не лінгвістичний характер. Власне лінгвістичний бік проблеми виділення лексичних повторів послідовно і чітко відображено в концепції індивідуально-авторського стилю (Ю. Караулов, I. Bockting, D. McIntyre, E. Semino). Лексичні повтори або ідіоглоси художнього тексту визначають як лексичні константи, які характеризують текст у проекції когнітивних рис характеру героя/наратора, і здебільшого виявляють в концептуалізації навколишнього світу. «Спосіб їх існування і поведінки у тексті визначаються тим, що ідіоглоси (ключові слова) утворюють у просторі тексту точки концентрації смислу» [3, 36].

З одного боку, ключові слова можна вважати лексичними експлікаторами семантичної структури тексту, на рівні смислу – як смислові віхи тексту, а з іншого, на рівні авторського замислу – наскрізними лексичними одиницями, які характеризують ідіостиль письменника.

Основною ознакою лексичного повтору є його рекурентність у текстах автора, наявність його в заголовку або композиційній частині тексту. Показником повторюваності слугують не тільки частота вживання, але й так звана її жанрова представленість і здатність «притягувати» інші слова, утворюючи разом контекстуально-асоціативні поля.

Проблема ускладнюється тим, що статистичний критерій виділення чи кількісні характеристики ключових слів не завжди до кінця релевантні. Ключові слова наділені відповідним функціональним

навантаженням у тексті; вони призначені не тільки для глибшого розуміння тексту, але й для побудови цілісної схеми інтерпретації. В. Кухаренко справедливо підкреслює, що ключове слово розкриває релевантну тільки для певного тексту семантичну структуру і виступає накопичувачем смислу в результаті багаторазового повтору [4].

Очевидно, що проблема з'ясування значення традиційно лежить у площині філософії та семантики. Прагматика дозволяє розглядати значення у відношенні до його контекстуального вживання в дискурсі та його вживання учасниками дискурсу. Якщо семантика приділяє увагу значенню речення як абстрактної синтаксичної одиниці безвідносно до ситуативного контексту, прагматика ж акцентує увагу на висловленні, що є конкретною реалізацією речення в контексті. Інтерактивна чи діалогова сутність висловлення, зв'язок між експліцитно вираженими інтенціями автора твору і власною уявою читача у спробі декодувати усе те, що виражено імпліцитно, видаються дієвими і продуктивними чинниками для визначення ключових комунікативних ситуацій у мовленні персонажів художнього твору.

У вибраній для аналізу новелі сучасної британської письменниці Сюзен Хілл «Коли співають і танцюють» («A Bit of Singing and Dancing») лексичні повтори є рекурентно актуалізованими одиницями ментального лексикону головної героїні твору Есмї, які досить наочно можна представити у вигляді домінуючих синтаксичних структур (цифра в дужках вказує на частоту їх уживання в тексті). Виділені структури маркують стереотипні рекурентні ситуації.

Наприклад:

*her mother had a right to a proper grief
a proper mourning (2),*

eat them with too much butter

butter at every meal

butter on this

butter on that

heart disease in relation to butter (5),

extravagance is a cardinal sin

that is where all other evils stem from, extravagance (2),

it was shock, of course

you will feel a real shock later

shock is always delayed (3),

she is upstairs

if you go upstairs

go upstairs and see for yourself (7),

the voice from upstairs

here voice echoed softly up the dark stair well (3) [9].

Виділений набір повторюваних ключових слів *proper*, *butter*, *extravagance*, *shock*, *upstairs*, *voice* та фонологічно й симетрично співзвучних висловів (синтаксичний паралелізм) експлікують спільну для них тематичну архісему 'прояв нав'язливого страху', який заповнив самотнє життя головної героїні після смерті її важкохворої та деспотичної матері.

Сюзен Хілл не використовує прийому «потoku свідомості» (stream of consciousness) чи ланцюжка асоціацій, що, приміром, є типовим для творчого методу Дж. Джойса, який «проливає світло» на свідоме і психічне несвідоме. Більше того, велика кількість внутрішніх монологів, на яких будується весь підтекст оповідання, відіграють важливу роль для створення семантичної цілісності та внутрішньої організації художнього твору. Психологічний стан героїні розкривається через зміну ситуативних подій у підсвідомості.

Повтор на імпліцитному підсвідомому рівні реалізується у внутрішньому мовленні міс Феншоу через реконструкцію спогадів і відтворення подій у минулому та безперервних роздумах, які заповнили її теперішнє життя. Лексичні повтори у вигляді семантичних узагальнень, які є основними

складниками внутрішнього мовлення, безпосередньо впливають на читача. Особливості мовлення Есмі можна пояснити за допомогою соціологічного поняття «типові обставини життя» («reality paradigms», за С. Харріс), які в свою чергу впливають на індуктивну логіку її мислення і загалом на девіантний індивідуальний стиль героїні (mind style).

Домінантна роль і функціонування в тексті експліцитно поданих ключових слів покликане стати прикладом такого впливу. Зокрема, частота вживаності лексичних повторів у вигляді ключових слів спрощують процес виділення і розуміння теми повідомлення (ідейно-змістового параметра твору), що збільшує ефективність сприйняття тексту [6].

Напр.: *I like a bit of singing and dancing, it cheers you up, Esme; She wanted to shout and sing and dance, standing alone in the February twilight; I always like a bit of singing and dancing, some variety. It takes you out of yourself, singing and dancing* [9].

Повтор заголовка «*A Bit of Singing and Dancing*» у тексті новели щонайменше три рази, який можна вважати музичною метафорою, дозволяє визначити його семантичний радіус з різним семантичним наповненням на початку та у фінальному епізоді твору. Спочатку Есмі переживала тільки роздратування від цих слів, щоразу почувши їх від матері, а вже у фінальному епізоді новели – ті слова мали проникливе та делікатне звучання, вселяли оптимізм, пронизані приємним відчуттям свободи, проникнуті сподіваннями на щасливе майбутнє і нове життя без страху.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Повторення заголовних слів, якими відкривається і завершується твір, створюють своєрідну замкнуту рамку, всередині якої відбуваються різноманітні трансформації, які тим самим актуалізують функцію категорії зв'язності і створюють концептуальний зміст досліджуваного оповідання. Отже, визначена парадигма повторів у вигляді ключових слів у межах одного оповідання спрямована на репродукування ситуативних подій, а презентація інформації (знань, досвіду) через текстуальну рекурентність у вигляді ключових слів виступає важливим літературним засобом підвищення соціопрагматичної ефективності художнього тексту.

Сукупність лексичних ключових слів стане необхідною умовою для формування концептуального простору художнього дискурсу і розробки алгоритму його аналізу за допомогою рекурентних лексичних репрезентантів текстових концептів.

Список використаної літератури

1. Бочегова Н. Н. Объективация национально-культурного своеобразия в английском языке США : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Н. Н. Бочегова. – СПб., 2006. – 34 с.
2. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс : монографія / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2008. – 296 с.
3. Караулов Ю. Н. Язык и мысль Достоевского в словарном отображении / Ю. Н. Караулов, Е. Л. Гинзбург // Словарь языка Достоевского. Лексический строй идиолекта / Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова ; гл. ред. Ю. Н. Караулов. – М. : Азбуковник, 2001. – 442 с.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : навч. посіб. для студ. старш. курсів ф-тів англ. мови / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 272 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева – М. : Сов. энцикл., 1990.
6. Соколова І. В. Універсальний характер категорії рекурентності [Електронний ресурс] / І. В. Соколова. – Режим доступу : www.otherreferats.allbest.ru (20.10.2010)
7. Титкова О. І. О перспективах лингвистического исследования рекуррентных единиц лексикона / О. И. Титкова // Филологические науки. – 2003. – № 2. – С. 79–86.
8. O'Halloran K. The subconsciousness in James Joyce's 'Eveline': a corpus stylistic analysis that chews on the 'Fish hook' // *Language and Literature*. – 2007. – № 16 (3). – P. 227–244.
9. *The Thing He Loves* / Barstow Stan [et al.] ; предисл. и словарь С. Е. Пале ; комент. Э. М. Медниковой. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 352 с.
10. Verdonk, P. Words, words, words. A pragmatic and socio-cognitive view of lexical repetition // *Twentieth-century fiction. From text to context*. Edited by Peter Verdonk and Jean Jacques Weber. – London & New York: Routledge, 1995. – P. 7–30.

Статтю подано до редколегії
27.03.2012 р.